

*мр Олга Поповић,
асистент Правној факултету у Београду*

ПАРЛАМЕНТАРИЗАМ У КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ ПОСЛЕ 1903. ГОДИНЕ

Уставом од 1903, као и законима који су под њим важили, у Краљевини Србији су, у целини гледано, изузимајући чињеницу једнодомног народног представништва, остварене правне претпоставке за увођење класичне парламентарне владе по британском моделу: скупштина је добила пуну законодавну власт уз краљево право санкције, док је њена буџетска власт ограничена само краљевим правом да у случају распуштања или одлагања скупштине пре него је нови буџет усвојен, продужи стари за четири месеца; словом устава и закона, изричито је прописана политичка одговорност владе пред Скупштином, а законска средства за њено остварење била су бројна и правно-технички ефикасна; краљ је имао право да распусти Скупштину, уз истовремену обавезу расписивања нових избора најдаље за два месеца, односно сазивања нове Скупштине најдаље за три месеца. У пракси, гледано са правне тачке гледишта, србијански парламентаризам се такође одвијао углавном према правилима британског модела — краљ ниједном није употребио право вета, а скупштина се редовно распуштала пре истека законског рока њеног трајања, и то не самосталном одлуком краља већ на захтев владе. Осим тога, готово непрекидном владавином радикала, који су се залагали за што већа права владе у односу на Скупштину, формалноправна сличност са британским моделом остварена је чак и преко границе уставних прописа. Ово последње нарочито у домену буџетске власти, и, уопште, финансијске политике која је, противно уставу, у великој мери прешла из скупштинских у руке владе.

Једнако значајна као наведена формалноправна, била је и социјално-политичка компонента парламентаризма у Србији. Ова је, за разлику од претходне, била сасвим специфична и у њеној се светлости сличност са британским моделом губила. Међу бројним чињеницама друштвено-политичког живота без чије се истражености не може разумети парламентаризам у Србији — као што су претежно сељачка структура друштва, одговарајућа политичка зрелост, недостатак парламентарног и, уопште, грађанско-демократског искуства и друге — овде су истакнуте две: (1) специфична страначка структура и (2) негативни утицај вануставних чинилаца на парламентарни живот.

До краја 1904, практично неприкосновена у бирачком телу, Радикална странка је тек сопственим расцепом добила опозицију. Жестока борба између старих и тзв. самосталних радикала, заснована много више на сукобљеним жељама за влашћу него на различитости политичких концепција, била је главно обележје страначког живота Србије 1903—1914. Готово једнака снага ових двеју странака, како у бирачком телу, тако и у парламенту, уз сасвим неједнако учешће у власти коју су углавном држали радикали, одвела је обе странке злоупотребама парламентарне игре. Опструкција самосталаца и нестабилност влада која је због слабе владине већине из ње произлазила, постали су најупадљивија обележја србијанског парламентаризма. С друге стране, одговор влада био је не одступање од власти, већ често распуштање скупштине и прописивање ванредних избора, на којима се, уз бројне злоупотребе, осигуравала минимална већина.

Непосредно уведен у живот завереничким превратом једног дела војске, парламентаризам у Србији је од самог почетка био обележен присуством вануставног чиниоца. Његов утицај ће, уклањањем неколицине главних завереника са државних функција 1906, бити за неко време сузбијен. Међутим, амбициозна национална политика, нарочито после анексије БиХ, погодоваће поновном нарастању политичких претензија извесних војних кругова, чије су језгро чинили завереници из 1903. После оснивања тајне организације „Уједињење или смрт“, отпочеће процес милитаризације србијанске политике, али и жестока битка за њено сузбијање и очување грађанске демократије, у којој ће, нарочито после 1912, водећа улога припасти Радикалној странци.